

**12 00 03 ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО;
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО
12 00 03 CIVIL LAW; ENTREPRENEURSHIP LAW, FAMILY LAW,
INTERNATIONAL PRIVATE LAW**

**УДК 341
ББК 67.938**

**МОҲИЯТИ СОЗИШНОМАҲОИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ОИД БА ЁРИИ
ҲУҚУҚӢ ВА МУНОСИБАТҲОИ
ҲУҚУҚӢ ДАР САМТИ ИСТЕҲСОЛОТИ
СУДӢ- ГРАЖДАНӢ**

**СУЩНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ
СОГЛАШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН О ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ И
ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ В СУДЕБНО-
ГРАЖДАНСКОМ ПРОИЗВОДСТВЕ**

**THE ESSENCE OF INTERNATIONAL
AGREEMENT OF TAJIKISTAN REPUBLIC
ON LEGAL ASSISTANCE AND LEGAL
RELATIONS IN THE STREAMLINE OF
FORENSIC-CIVIL PROCEEDINGS**

Солиев Иброҳимхӯҷа Муродович,
н.и.х., дотсент, мудири кафедраи
ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории
факултети ҳуқуқшиносии ДДХБСТ
(Тоҷикистон, Хучанд)

Солиев Иброҳимхӯҷа Муродович,
канд.юрид.наук, доцент, зав.кафедрой
судебного права и прокурорского надзора
юридического факультета ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

Soliyev Ibrokhimkhudja Murodovich,
candidate of juridical sciences, Associate
Professor, head of the department of forensic
law and prosecutor`s supervision under the
faculty of law of TSULBP (Tajikistan,
Khujand) **E – MAIL:.** sim.78@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: муҳофизати граҷданӣ, ёрии ҳуқуқӣ, ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, созишнома, танзими ҳуқуқӣ, меъёри ҳуқуқи муҳофизатӣ

Масъалаи моҳияти созишномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ дар самти истеҳсолоти судии граҷданӣ баррасӣ шудааст. Таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ ба муаллиф имконият дод, то ба масъалаи эълон шуда ру оварда муайян намояд, ки созишномаҳо дар бораи ёрии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граҷданӣ, оилавӣ ва ҷиноятӣ – ин шакли ҳамкориҳои ҳуқуқии байналмилалӣ давлатҳо ба шумор меравад. Муносибатҳои ҳуқуқии кишварҳо маҳз бо воситаи баён гардидани иродаи яқдилонаи давлатҳо амалӣ гардонидани мешавад. Созишномаҳои байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи истеҳсолоти судии граҷданӣ изҳори иродаи мувофиқгардидаи ду ва зиёда давлатҳо оид ба ҳамкориҳои мақомоти адлия ва дигар мақомоти идоракунии давлатӣ мебошад, ки ба танзими муносибатҳои граҷданӣ, оилавӣ, муҳофизатии граҷданӣ равона гардидааст.

Ключевые слова: гражданский процесс, правовая помощь, сотрудничество Республики Таджикистан, соглашение, правовое регулирование, нормы гражданского процесса

Исследуется проблема сущности международных соглашений Республики Таджикистан о правовой помощи и правовых отношениях в сфере гражданского судопроизводства. Анализ юридической литературы дал возможность установить, что международные соглашения о правовой помощи и правовым отношениям по гражданским, семейным и уголовным делам – это форма межгосударственного

правового сотрудничества. Международные отношения государств реализуются посредством солидарного волеизъявления государств. Международные соглашения Республики Таджикистан о правовой помощи и правовых отношениях в сфере гражданского судопроизводства представляют собой согласованное волеизъявление двух и более государств о сотрудничестве органов юстиции и других органов государства, направленном на регулирование гражданско-процессуальных и семейно-правовых отношений, осложненных иностранным элементом.

Key-words: civil procedure, legal assistance, cooperation of Tajikistan Republic, agreement, legal regulation, norms of civil procedures

The article dwells on the problem concerned with the essence of international agreements of Tajikistan Republic on legal assistance and legal relations in the field of civil court proceedings. The analysis of juridical literature enabled to establish that international agreements on legal assistance and legal relations on civil, family and criminal affairs are a form of interstate legal cooperation. International relations of the state are realized through solidary command given by the state, international agreements of Tajikistan Republic on legal assistance and legal relations in the realm of civil court proceedings; it is a coordinated will expression of two or more states on cooperation between bodies of justice and organs of state aimed at regulating civil-procedural and family-legal relations complicated with a foreign element.

Имрӯзо дар доираи созмонҳои мухталиф (ИДМ, СММ ва ғ.) кишварҳои ҷаҳон бо мақсадҳои гуногун байни ҳам созишномаҳо оид ба ёрии ҳуқуқиро ба имзо мерасонанд. Чунин амал бо сабаби таҳкими робитаҳои байнидавлатӣ ва густариш ёфтани ҳамкориҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии ин кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ гардида, мавзӯи танзимкунии онҳо бошад доираи васеи муносибатҳои ҳуқуқии моддӣ ва муурофиавиро фаро гирифта истодааст. Аз ин рӯ, дар мақолаи мазкур мақсад гузошта мешавад, то ки ба табиати ҳуқуқии созишнома оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ рӯ оварда, моҳият ва аҳамияти онро дар танзими муносибатҳои мухталиф бо иштироки шахсони ҳуқуқӣ ва воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ кунем.

Ёрии ҳуқуқии байналмилалӣ – шарти муҳимми ба амалбарории адалати судӣ оид ба парвандаҳои граждани ба ҳисоб рафта, ҳолати мураккабсозандаи ингуна муносибатҳо, дар парвандаи граждани мушоҳида гардидани «унсури хориҷӣ» дониста мешавад. «Унсури хориҷӣ» аз рӯи ҳолатҳои мухталиф (масалан, зарурати гузаронидани ҷорабиниҳои муурофиавӣ дар давлати хориҷӣ, дар парвандаи иштирок варзидани даъвогар ва ё ҷавобгар, ки шахрванди хориҷӣ мебошад, ба суд даъват намудани иштирокчиёни парванда аз кишвари хориҷӣ диг.) ба назар мерасад [1, с.95-102.].

Мазмуни ҳуқуқии ибори «унсури хориҷӣ» маънои қисми сохтори муносибатҳои ҳуқуқиро дарбар мегирад, ки аз субъект, объект ва мундариҷа иборат мебошад. Бинобар ин вақте, ки сухан дар бораи «унсури хориҷӣ» меравад, дар таркиби субъекти муносибат мушоҳида гардидани шахрванди хориҷӣ фаҳмида мешавад, пас аз нуктаи назари ҳуқуқӣ дуруст аст, ки субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ худ дорои табиати хориҷӣ бошад. “Унсури хориҷӣ” доир ба субъекти муносибати мушаххас дар мазмуни шахрвандии шахс, ҷои истикомат ва ҷои ҷойгиршавии вай инъикос меёбад.

Дар илми ҳуқуқшиносии муосир се гурӯҳи ҳолатҳо ҷудо карда шудааст, ки унсури хориҷӣ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад [4, с. 151].

Гурӯҳи якум муносибатҳоест, ки субъект унсури хориҷӣ дорад. Ин ҳолат дар ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ хеле паҳн шудааст ва дар соҳаҳои гуногуни муносибатҳои ҳуқуқӣ

ба вучуд меояд: дар ҳолати баста шудани аҳдҳо байни шахсони ҳуқуқии кишварҳои гуногун; дар муносибатҳои деликтӣ, яъне байни деликвент (зараррасон) ва ҷабрдида – шахсе, ки ба шаҳрвандии дигар мамлакатро дорад; дар муносибатҳои вобаста ба баста шудани аҳдномаи никоҳӣ, мерос ва дигарҳо қарор доштани бошанд.

Ба гурӯҳи дуюм муносибатҳои дохил мешавад, ки унсури хориҷӣ ҳамчун объект баромад мекунад. Бахсҳо оид ба муқаррар кардани соҳибият ба амволи хориҷӣ ё ин ки муқаррар кардани ҳуқуқи мерос ба амволе, ки дар ҳудуди дигар давлат ҷойгир аст, аз мисоли чунин муносибатҳо мебошанд. Масалан, агар дар суди Ҷумҳурии Тоҷикистон парванда оид ба қисман безътибор донистани васиятнома дар бораи эътирофи моликият нисбати истифодабарии хона мавриди баррасӣ қарор гирифта бошад, ҳарчанд меросдиҳанда ва меросгир шаҳрванди як давлат мебошанд ва дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунад, лекин истифодаи манзил аз ҳудуди Тоҷикистон берун аст, пас дар ҳалли ин масъала мушкилии муайян ба вучуд меояд ва барои ҳалли дурусти он интиҳоби низоми ҳуқуқӣ зарур мебошад [6, с.170-176].

Ба гурӯҳи сеюм муносибатҳои дохил мешавад, ки унсури хориҷӣ ба сифати факти юридикӣ баромад мекунад: ғавтида эълон шудани шаҳрванд, бедарак ғойбшуда эълон кардани шаҳрванд, муқаррар кардани факти дар қувваҳои мусаллаҳ ҳозир будани шахс, муқаррар кардани муносибати хешу таборӣ ва фактҳои ҳуқуқии дигар.

Мувофиқати ҳолатҳои номбурда ба дараҷаи ёрии ҳуқуқӣ дар вақти муқаррар намудани маҳаки самаранокӣ истеҳсолоти судӣ бояд ба инобат гирифта шавад. Ба ақидаи мо, бояду шояд истифода бурдани ёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ба таври бевосита ба имконияти аз ҷониби суд таъмин намудани ҳуқуқи шахсони иштирокчи мурофия таъсир мерасонад.

Ба ғайр аз соҳаи мурофияи судии граждани ба амалбарории ёрии ҳуқуқии байналмилалӣ барои ҳалли бахсҳои то судӣ низ лозим мебошад. Чун қоида, ин парвандаи меросии дар истеҳсолоти нотариус қарор гирифта ба шумор меравад, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб гардидааст [3, с. 136 - 142].

Ҳамкори байналмилалӣи ҳуқуқӣ, аз ҷумла оид ба парвандаҳои граждани ханӯз аз давраи ҳуқуқи байналмилалӣи классикӣ қисми таркибии сиёсати хориҷии давлатӣ доништа мешуд. Баробари ин ҳолати чунин ҳамкорӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ бо маҷмӯи омилҳои гуногуни зерин вобастагӣ дорад: ҳолати шароити байналмилалӣ, вучуд доштани муносибатҳои дипломатии байни давлатҳо ва дараҷаи инкишофи онҳо, муносибати давлатҳо нисбати ҳимояи ҳуқуқ ва озодии инсон ва шаҳрванд, вучуд доштани механизми дахлдори давлатии ба амали намудани ҳамкориҳои давлатӣ равона гардида ва ғайра.

Инкишофи мӯтадили муносибатҳои байни давлатӣ бе эътирофи ҳуқуқи озодихонӣ шаҳрвандони хориҷӣ, корхона ва муассисаҳои хориҷии дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият баранда, эътироф ва ҳифзи ҳуқуқҳои граждани дар асоси конунгузори кишвари худ ба даст оварда, ғайримикон мебошад.

Ин ҳолат зарурати танзими байналмилалӣи муносибатҳои байни давлатиро ба миён оварда, асоси инкишофи ҳамкориҳои ҳуқуқии давлатҳо, аз ҷумла дар самти муносибатҳои байни шаҳрвандони кишварҳои алоҳида мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ дар самти ба танзимдарории муносибатҳо оид ба муомилоти граждани шаҳрвандон бо роҳи бастанӣ созишномаҳои байналмилалӣ ба принципи баробарии тарафҳо ва ба назар гирифтани манфиати тарафайн асосёфта меравад.

Дар давраи муосир дар таҷрибаи байналмилалӣ содагардӣ ва мустаҳкамшавии расонидани ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани ҳамчун тамоюл

ташақкул ёфтааст. Хусусияти инкишофи ҳамкориҳои давлатҳо дар ин самт бо зиёд гардидани ҳаҷми санадҳои байналмилалӣ, инчунин раванди мураккаб гардидани танзими он дар созишномаҳо маънидод карда мешавад.

Раванди мазкур бо туфайли инкишофи ҳамкориҳои давлатҳо оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ, инчунин ба туфайли ташаққули технологияҳои муосири муоширатӣ, ки дар натиҷаи он супоришҳои судӣ фавран ба субъекти дахлдори кишвари хориҷӣ расонида мешавад, баромад менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади инкишоф додани муносибатҳои ба тарафайн муфид, ба танзим даровардани муносибатҳои ҳуқуқӣ, муносибатҳо оид ба муомилоти граждании субъектони гуногуни ҳуқуқи байналмилалӣ бо роҳи бастани созишномаҳои мухталифро пеш гирифтааст. Созишномаҳои басташудаиастода дар асоси принципи баробарии тарафҳо ва ба назар гирифтани манфиати ҳамаи давлатҳои иштирокчии созишнома ба имзо расонида мешаванд. То ин дам Ҷумҳурии Тоҷикистон созишномаҳо дар бораи ёрии ҳуқуқиро бо як қатор кишварҳо ба имзо расонидааст.

Аз рӯи ҳаҷми муносибатҳои танзимшаванда ва сохти созишномаҳои басташуда ба ҳамдигар хеле монанд мебошанд. Аз ин рӯ, барои шарҳи умумии созишномаҳо ва дарк намудани мундариҷаи онҳо баррасии мундариҷа ва моҳияти баъзе аз онҳо кофӣ хоҳад буд.

Созишномаҳо дар бораи ёрии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ шакли ҳамкориҳои ҳуқуқии байналмилалии давлатҳо ба шумор меравад. Муносибатҳои ҳуқуқии кишварҳо маҳз бо воситаи баён гардидани иродаи давлатҳои иштирокчӣ муқаррар карда мешавад. Барои ҳамин барои муайян намудани табиати ҳуқуқии созишномаҳо, муқаррар намудани моҳияти иродаи ба он равона гардида нақши асосиро мебозад.

Созишномаҳо доир ба ёрии ҳуқуқӣ иродаи ба мувофиқа оварда шудаи ду ва зиёда мамлакат оид ба ҳамкориҳои мақомоти адлия ва дигар мақомоти идоракунии давлатӣ буда, барои ба танзимдарории муносибатҳои граждани, оилавӣ, муҳофизатии граждани байни ин кишварҳо равона гардидааст [5, с.308].

Ҳар як меъёри дар созишнома оварда шуда, аз ҷониби давлатҳои иштирокчии созишнома ҳамчун меъёри хусусияти умумихатмӣ дошта эътироф мегардад, ба шарте, ки барои ин розигии ҳамаи тарафҳо баён гардида бошад. Чунин ҳолат созишномаро ба созишномаи дутарафа доир ба ҳамкориҳои байналмилалии давлатҳои иштирокчии он, инчунин барои шахрвандон ва шахсони ҳуқуқии дар зер тартиботи ҳуқуқии ин кишварҳо қарор гирифта ва ҳамчун сарчашмаи асосии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва ҳуқуқи муҳофизатӣ мубаддал мегардонад.

Ташаққули мафҳуми «ёрии байналмилалии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани» дар илми муосир ба таври мунтазам ба амал омада, инкишофи ин раванд аз як қатор омилҳои объективӣ (масъалаҳои дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ гузошта шаванда, муносибат ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодии инсон) ва субъективӣ (ҳолати муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи муайяни таърихӣ ва ғайра) вобастагӣ дорад.

Тавре маълум мешавад, ёрии байналмилалии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани маҷмӯи амалҳои аз ҷониби мақомоти миллии ваколатдор ва шахсони мансабдори як давлат барои расонидани ёрӣ ҳуқуқӣ дар татбиқи адолати судӣ оид ба парвандаҳои граждани, инчунин ба ҷо овардани амалҳои тосудии аҳамиятнок бар манфиати мақомот ва шахсони мансабдори кишвари дигар, ки ин амал дар асоси меъёрҳои дахлдори санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва меъёрҳои марбутатаи дохили давлатӣ танзим мегардад, фаҳмидан мумкин аст.

Дар сатҳи дохилидавлатӣ ёрии байналмилалии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани ҳамчун институти комплекси байнисоҳавӣ арзёбӣ гардида, нисбати он принципҳои

соҳаҳои дахлдор (ҳукуки мурофиаи граждани, мурофиаи иктисодӣ, граждани, оилавӣ, мерос) истфода мешавад. Бо дар назардошти он, ки ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ аз доираи кишвари алоҳида берун мебарояд, нисбати он бояд принципҳои ҳукуки байналмилалӣ татбиқ гардад.

Сохтори мураккаби ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани таърихан ташаккул ёфтааст. Ба доираи ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ як чанд гурӯҳ муносибатҳо ворид мегардад.

Гурӯҳи якуми муносибатҳо муносибатҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд, ки дар чунин шакл ба амал меояд:

- давлат бо созмони байналмилалӣ ба муносибат оид ба ҳамроҳшавӣ ба муоҳидаи бисёртарафаи марбут ба расонидани ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ ворид мегардад. Масалан, 16 сентябри соли 1996 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо воситаи нотаи дипломатии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Чин «Дар бораи ёрии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳо граждани ва ҷиноятӣ» - ро ба таври расмӣ эътироф намудааст;

- давлат бо кишвари хориҷӣ дар бораи бастанӣ созишномаи байналмилалӣ танзимкунанда тартиби ба амалбарории ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани ва умуман ба амалбарории ёрии ҳуқуқӣ ба бастанӣ созишномаи дахлдор, ба муносибат ворид мегардад. Масалан, таҳлили ҳуҷҷатҳои бойгонии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон далели он аст, ки бо мақсади ҳалли баҳсҳои граждани Вазорати корҳои хориҷӣ бо мақомоти марказии кишвари дахлдор ба мукотиботи дипломатӣ ворид гардида, минбаъд он ҳамчун асоси баста шудани созишномаҳо дар бораи ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ бо ин мамлакат шуд.

- мақомоти ваколатдори давлати дахлдор бо мақсади қабул ва пешниҳод намудани натиҷаҳои ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ бо мақомоти ваколатдори давлати хориҷӣ ба муносибати мутақобила ворид мегардад (масалан: пешниҳоди ҳуҷҷатҳои мурофиавӣ, ахбори ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои тосудӣ ва дигарҳо вобаста ба шакли ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ) [2];

Дуюм гурӯҳи муносибатҳо хусусияти дохилидавлатиро доро мебошад. Ба ин гурӯҳ дохил мешавад:

- муносибати мақомоти давлатӣ-ташаббускори ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани (чун анъана муассисаҳои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) бо мақомоти давлатии кишвари дархостнамуда (аксар вақт муносибат хусусияти маъмуриро доро мебошад). Пас, мақомоти дахлдори ташаббускори ба амал оварандаи ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ вазифадор аст, дархости хешро ба Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол намояд.

- муассисаи иҷрокунандаи супориш бо субъекте, ки ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани ба манфиати он расонида шуда истодааст, ба муносибат ворид мегардад.

Ёрии байналмилалӣ ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои гражданиро аз рӯи як чанд асос тасниф намудан мумкин аст: Якум, вобаста ба вучуд доштан ва ё набудани асоси юридикӣ барои расонидани ёрии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани. Аз рӯи ин асос, ду ҳолати расонидани ёрии ҳуқуқиро ҷудо намудан мумкин аст. Дар доираи созишномаи байналмилалӣ басташуда ва ё дар мавриди набудани созишномаи ду ва ё бисёртарафа, вақте, ки давлатҳо байни ҳам бо ўҳдадорихои шартномавӣ пайваст нашудаанд. Ҳамин тариқ, дар солҳои аввали истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ доир ба масъалаҳои мухталифи ҳамкориҳои байнидавлатӣ зиёда аз бист созишномаҳои байналмилалӣ

ба имзо расонид ва онҳо чун асоси ҳамкориҳои ҳуқуқии давлатҳо баромад менамоянд. 07 октябри соли 2002 давлатҳои аъзои ИДМ муоҳида «Дар бораи ғрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани, чинояти ва оилави» дар шаҳри Кишиневи Чумхурии Молдова ба имзо расида буданд [2]; Дуюм, вобаста ба тартиби ба амалбарории муносибат доир ба масъалаҳои расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани. Новобаста аз мавҷудияти асоси ҳуқуқӣ, расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани дар Чумхурии Тоҷикистон бо чунин тарз ба амал баровард мешавад: бо роҳи дипломатӣ; бо воситаи мақомоти марказии адлияи Чумхурии Тоҷикистон; бо роҳи муроҷиати бевоситаи мақомоти суди як мамлакат ба суди кишвари дигар.

Расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани хеле бисёрҷабҳа мебошад. Чудо намудан ба гурӯҳҳои таснифоти бо бисёр омилҳо маънидод карда мешавад. Вучуд доштани истехсолоти судии соҳавӣ имконият медиҳад, ки дар бораи расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани, оилави, чинояти, иқтисодӣ, суҳанронем. Ҳадафҳои гуногуни ҳамкориҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти судӣ, мақомоти САҲШ ва нотариат мавҷудияти зеринститутҳои расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқиро оид ба парвандаҳои граждани маънидод менамояд.

Расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани дар шаклҳои гуногун ба амалбароварда шуда ба он амалҳои судӣ ва ғайри судии мақомоти мухталиф тааллуқ доштаро фаҳмидан мумкин аст:

1) иҷро намудани супоришҳои алоҳидаи муроғиавӣ (пурсиши тарафҳо, шахсони сеюм, шохидон, ба амалбарории ташхис, супоридани ҳуҷҷатҳо, таҳлил ва супоридани далелҳо);

2) даъват намудани иштирокчиёни муроғиа (даъвогар, ҷавобгар, шохидон, мутахассисон ва дигарҳо) дар каламрави кишвари хориҷӣ;

3) пешкаш намудани ахбор доир ба қонунгузори ва таҷрибаи ҳуқуқтатбиқнамой, инчунин дигар ахбори ҳуқуқӣ (муайян намудани суроға ва дигар маълумот);

4) эътироф ва иҷроиши қарорҳои судӣ доир ба парвандаҳои граждани ва оилави, сабтҳои иҷроишӣ;

5) ба иҷро расонидани амалиётҳои назарраси ғайрисудӣ [4, с. 151].

Ба шакли расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ хусусияти яктаркибии мундариҷаи воқеи хос буда, он дар амали мақомоти ваколатдор доир ба расонидани ғри ба суд ва дигар мақомоти соҳаи адлияи давлати муроҷиат намуда оиди баррасии парвандаи граждани мушоҳида мегардад.

Шаклҳои расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани ба танзими муносибатҳои алоҳида дар соҳаи расонидани кӯмак барои амалигардии адолати судӣ дар мамлакатаи алоҳида равона карда мешавад.

Бояд ишора намуд, ки шакли ба амалбарории ғрии ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани аз рӯи табиати ҳуқуқии худ муносибатҳои мураккаб ва комплексӣ мебошанд. Расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ ба доираи соҳаҳои гуногун (масалан, муроғиавии чинояти, муроғиавии граждани, муроғиавии иқтисодӣ), инчунин ба ҳайати низоми гуногуни ҳуқуқӣ – дохили давлатӣ ва байналмилалӣ дохил мешавад. Ба сифати унсури муттаҳидсозандаи ин низомҳо он чиз эътироф мегардад, ки расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ ҳамчун объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ баромад менамояд.

Қайд кардан ҷои аст, ки дар соҳаи дохилидавлатӣ расонидани ғрии байналмилалии ҳуқуқӣ ҳамчун институти комплексии марбут ба ҳамаи соҳаҳои муроғиавӣ (масалан, муроғиавии чинояти, муроғиавии граждани, муроғиавии иқтисодӣ) инчунин ба баъзе соҳаҳои ғайримуроғиавӣ (нотариат, бақайдгирии ҳолати шахрвандӣ) алоқаманд буда, баҳо дода мешавад.

Ҳамин тариқ, дар охир чунин ҳулосаҳоро пешниҳод кардан мумкин аст:

1. Ташаққули мафҳуми «ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои гражданин» дар илми муосир ба таври мунтазам ба амал омада, инкишофи ин раванд аз як қатор омилҳои объективӣ (масъалаҳои дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ гузошташаванда, муносибат ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодии инсон) ва субъективӣ (ҳолати муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи муайяни таърихӣ ва ғайра) вобастагӣ дорад.

Аз солҳои 20 асри XX қонунгузориҳои соҳавии Иттифоқи Шӯравӣ ва ҷумҳуриҳои шӯравӣ, аз ҷумла қонунгузориҳои мурофиавии гражданин, оилавӣ ва дигар соҳаҳо ташкил ёфта, дар он шаклҳои нахустини ҳамкории давлатҳо доир ба муносибатҳои гражданин ва дар қонунгузориҳои никоҳу оилавӣ бошад, тартиби коллизии танзими муносибатҳо бо унсури хориҷиро муайян намудааст.

2. Агар ба моҳияти созишномаҳо дар бораи ёрии ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои гражданин, оилавӣ ва ҷиноятӣ таваҷҷӯҳ намоем, пас онро чун шакли ҳамкории ҳуқуқии байналмилалӣи давлатҳо баҳо додан мумкин аст. Муносибатҳои ҳуқуқии кишварҳо маҳз бо воситаи баён гардидани иродаи давлатҳои иштирокчи муқаррар карда мешавад. Аз ин рӯ созишномаҳо доир ба ёрии ҳуқуқӣ худ нишондиҳандаи иродаи ба мувофиқа оварда шудаи ду ва зиёда мамлакат оид ба ҳамкории мақомоти адлия ва дигар мақомоти идоракунии давлатӣ фаҳмида шуда, барои ба танзимдарории муносибатҳои гражданин, оилавӣ, мурофиавии гражданин равона мегардад.

3. Сохтори мураккаби ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои гражданин таърихан ташаққул ёфтааст. Ба доираи ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ як чанд гурӯҳ муносибатҳо ворид мегардад.

Гурӯҳи якуми муносибатҳоро муносибатҳои байналмилалӣе ташкил медиҳанд, ки дар чунин шакл ба амал меоянд:

- давлат бо созмони байналмилалӣ ба муносибат оид ба ҳамроҳшавӣ ба муоҳидаи бисёртарафаи ба расонидани ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ алоқамандӣ дошта, ворид мегардад.

- давлат бо кишвари хориҷӣ ба муносибат бобати бастанӣ созишномаи байналмилалӣи танзимкунанда тартиби баамалбарории ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои гражданин ва умуман баамалбарории ёрии ҳуқуқӣ бе бастанӣ созишномаи дахлдор ворид мегардад.

- мақомоти ваколатдори давлати дахлдор бо мақсади қабул ва пешниҳод намудани натиҷаҳои ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ бо мақомоти ваколатдори давлати хориҷӣ ба муносибати мутақобила ворид мегардад (масалан: пешниҳоди ҳуҷҷатҳои мурофиавӣ, ахбороти ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои то судӣ ва дигарҳо вобаста ба шакли ёрии байналмилалӣи ҳуқуқӣ).

Пайнавишт:

1. Григорьева О.Г. *Международное сотрудничество по гражданским делам в советской правовой доктрине // Проблемы в российском законодательстве.* – М., 2016. – № 8. – С.95 – 102.
2. Маводҳои бойгонии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015 – 2018. – www.mfa.tj. (санаи муроҷиат: 25 феввали соли 2020).
3. Петрова М.М. *Тенденции развития правового регулирования в сфере оказания международной правовой помощи по сбору и получению доказательств, находящихся на территории иностранных государств, по гражданским делам // Бюллетень Министрства юстиции РФ.* – 2018. – № 1. – С. 136 – 142.
4. Саматов О.Ж. *Современная правовая помощь и иные формы правового сотрудничества стран СНГ // Вестник ОГУ.* – М., 2006. – № 3. — С. 151-160.

5. Шак Х. *Международное процессуальное право: учебник / Пер. с нем. Е.В. Гречишникова; под ред. М.М. Богуславского. - М., 2001. - 560 с.*
6. *Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ. Воситаи таълимӣ / Мухаррири масъул: н.и.ҳ. дотсент Рачабов М.Н. - Душанбе: Эр-граф, 2018. - 264 с.*

Reference Literature:

1. Grigoryeva O.G. *International Collaboration on Civil Affairs in Soviet Legal Doctrine // Problems in Russian Legislation. - М., 2016. No.8. - pp. 95 - 102.*
2. *Materials of Tajikistan Republic Foreign Ministry Affairs Archive for 2015 - 2018. - www.mfa.tj. (Date of request: February 25, 2020).*
3. Petrova M.M. *Tendencies of Legal Regulation Development in the Field of Rendering International Legal Assistance on Collection and Obtaining of Proofs Found on the Territories of Foreign States and Concerned with Civil Affairs // Bulletin of Russian Federation Ministry of Justice. 2018, No. 1. - pp. 136 - 142.*
4. Samatov O.Zh. *Today`s Legal Aid and other Forms of Legal Cooperation between CIS Countries // OSU Bulletin. - М., - 2006, - No. 3. - pp. 151 - 160.*
5. Shak H. *International Procedural Law: manual // Translation from German by Ye.V. Grechishnikov; under the editorship of M.M. Boguslavsky. - М., 2001. - 560 pp.*
6. *International Private Law. Manual / Editor-in-charge: candidate of juridical sciences, Associate Professor Radjabov M.N. - Dushanbe: Er-Graph, 2018. - 264 pp*